

SZEMLE

EGY ÉVTIZEDNYI MŰVELŐDÉSPOLITIKA

ACZÉL GYÖRGY: FOLYTATÁS ÉS MEGÚJULÁS

Az irodalom története is jól példázza, milyen nehéz egy kor gondolkodó emberének saját helyzetét, saját közegét felmérnie, önnön koordinátáit megrajzolnia. A rálátás hiánya készleten nemesleg még az írókat is a kor valóságának példázatszerű, gyakorta parabolisztikus megragadására, valamely történelmi, vélt vagy reális analógia segítségével. Benne élni valamiben vagy kritikailag értékelni – két dolog ugyanis. A saját helyzet esetleges hamis tudata éppúgy torzíthat a megítélés helyességén, mint a távlatok hiánya. Ez utóbbi jelentheti azt, hogy kidolgozatlanok a módszertani eljárások, meg azt, hogy a meglévőket nem merjük alkalmazni a magunk mindennapi életére. Az irodalom fejlődése végül épp e dilemma feloldásában rejlik – a kritika viszonylagossága és romlandóbb volta ugyancsak.

Mindezt azért kellett előrebocsátanom, mert Aczél György könyve ebbe a problémakörbe szorítja recenzensét. A kötet tíz év művelődéspolitikai tanulmányait, cikkeit, előadásait gyűjti logikus rendbe – ily módon hazánk legutóbbi tíz évének művelődéspolitikájáról szól. Sajátosságos helyzet áll elő. Nem egyszerűen Aczél György kötete ugyanis a tárgy, hanem pártunk közművelődési, kulturális, művelődési intézkedéseinek, politikájának elve, sőt gyakorlata.

A kérdés egyfelől igen könnyen megkerülhető lenne. Csupán annyit kellene megállapítanunk, hogy az eredmények önmagukért beszélnek; hogy egy hegemoniára törekvő ideológia és politika még soha nem teremtett ennyire demokratikus légkört és lehetőséget az „alkotó elégedetlenségre”; hogy hazánk műveltségi helyzete és térképe milyen rohamléptekkel számolja fel kínzó fehér foltjait; hogy soha nem folyt nálunk olyan párbeszéd a kulturális és a politikai vezetés meg a művészek és az alkotó értelmiség között, mint éppen ebben az utolsó tíz esztendőben.

Mindez igaz lenne – de e leegyszerűsített igazságoktól éppen Aczél György könyve óv. A könyv egyszerre és párhuzamosan, a marxista ideológia nevében gyakorol kritikát és értelmez folyamatokat, bírál

tendenciákat és javasol megoldásokat, boncolgat és eseményeket magyaráz. A leíró és a bíráló aránya a kötetben belül is tükrözi az összeállítás címét: Folytatás és megújulás. Mert a folytatás csak úgy lehetséges, ha az elemző kritikát pozitív megfogalmazás követi – és a megújulás is csak a bíráló elem evidenciában tartásával képzelhető el, valósítható meg.

Művelődéspolitikánk – mely természetesen mindvégig úgy értendő, mint politikánk szerves része – legfontosabb problémája a könyv interpretálása szerint annak felmérése, hogy kontinuitás és diszkontinuitás egységének alapján lehetséges csak haladni.

„A történelmi tudatossághoz tartozik annak megértése is, hogyan tekintjük a szocialista folyamatosságot s azokat a tévedéseket, a szocializmustól idegen torzulásokat, amelyek e folyamatosság megszakításával fenyegettek. A torzulások elítélésének ürügyén azonban némelyek szocialista múltunknak azt a részét is el akarják utasítani, ami a maga idejében helyes és szükséges volt.” (477.) És: „A szocializmus épült 1949 és 1953 között is . . .” (479.) Vagy: „Az új fejlődési folyamat megindulásának feltétele volt eddig megtett utunk is, a fejlődés egészének egyik fontos stádiuma.” (24.)

Szaporíthatnók még az idézeteket szép számmal. Melyek azt erősítik, hogy a múlt „megszüntette megőrzése” jelenti Aczél György számára azt a reális alapot, melyről a részkérdések az egészbe ágyazva vizsgálhatók. Így van ez akkor, amikor Lukács Györggyel vitatkozik 1968-ban (a 67-es Népszabadság-beli interjú kapcsán), amikor tíz évvel később május elsejét köszönti, amikor időszerű ideológiai kérdésekről ír, vagy éppen az értelmiségi politikát elemzi – változásaiban és összefüggéseiben, folytonosságában és megszakítottságában.

Ez a kettős egység jellemzi szemléletét akkor is, ha tágabb időhatárokat kell átfogjon egy-egy kérdés elemzésekor, nem a szocialista fejlődés három évtizedét csupán – mint például a nemzeti kérdés taglalásakor:

„Álláspontunk világos: a Magyar Szocialista Munkáspárt a proletár internacionalizmus és a szocialista patriotizmus alapján áll. Ettől a marxí alaptól sem a nacionalizmus irányába, sem a nemzeti közömböség irányába nem tértünk el. A hazafiság és az internacionalizmus elválaszthatatlan, mint ahogy a fa gyökere, törzse, ága, lombja is elválaszthatatlan, egységes élő szervezet.” (29.)

A kulturális politika folytonosságáról így ír:

„A ‚Lobogónk Petőfi’ jelszava helyett azt mondtuk: Petőfi mellett ott a helye Adynak és József Attilának, és mellettük Babitsnak és Kosztolányinak is. Munkácsy mellett illő helyükre állítottuk Derkovits

és Dési-Huber szocialista értékeit, de megmaradt a helye Szőnyinek, Bernáthnak és minden más értéknek . . . A ‚baloldali’ dogmatizmus okozta beszűkülést megszüntetve, helyet nyitottunk a magyar és világkultúra minden értékének. A szocialista magyar kultúra lett gazdagabb ettől a nyitottságtól.” (387–388.)

Bár az idézetek többnyire egy szűken értelmezett kultúrát példáz-
nak, Aczél György könyvében a művelődéspolitikai jóval tágabb hori-
zontú: a közművelődés, az oktatásügy, gyakran az egészségügy is bele-
értődik.

Ennek a könyvnek – érdekes: majdnem azt írtam „dokumentum-
gyűjteménynek” – a témája végül is tehát a nyitott politikának a
kifejtése. Nem véletlen, hogy helyet kapott a jól szerkesztett gyűj-
teményben az a nevezetes 1974-es írás (*A marxizmus hegemoniájának
erősítéséért*), mely talán legárnyaltabb kifejtése a néhány évvel koráb-
ban Aczél György által megfogalmazott három „alliteráló” T-nek. A
„támogat, tűr, tilt” hármassága kulturális köztudatunkban talán nem
elégé árnyalt: hiszen lényege szerint a „támogatás következetes érvé-
nyesítése a legfontosabb” (232.), a türelem nem passzivitás, hanem
elsősorban és egyúttal „elvi vitát is jelent” (233.). És az sem lényeg-
telen, hogy a három T első megfogalmazása miképp árnyalódik tovább a
szocialista fejlődés követelményeinek megfelelően:

„Ezeket ki lehetne egészíteni a ‚tudomásul vétellel’, vagy ‚tájéko-
ztatással’, és még egy sor ‚T’-betűs kifejezéssel. Az orientáló elvek
természetesen mindig az egyes művek konkrét elemzése alapján és nem
sematikusán érvényesíthetők.” (Uo.)

Az a kulturális politika, amelyet az elmúlt évtizedben minden két-
séget kizáróan Aczél György munkássága fémjelez, éppen ezt a lényegét
igyekszik félreérthetlenné tenni, segíteni annak érvényre jutását.

És bár a könyv elvi megnyilatkozások gyűjteménye, arról sem
hallgat, hogy a gyakorlatban ez nem mindig jut kifejezésre. Ennek okait
csak érintőlegesen taglalják az írások. Úgy tűnik, a cikkek és tanul-
mányok sora részben vitairatnak, részben programadásnak készült – az
elemzések inkább a kontinuitás múltbéli értékeit érintik.

Igaz, már önmagában az is elemzőnek tűnhet, amilyen számban
foglalkozik Aczél György könyve a művelődéspolitikai kérdéseivel, fel-
merülő problémáival. Hatalmas anyagismeretről tesz így tanúbizonysá-
got minden írás: a kulturális alkotások napra kész ismeretétől egészen
mondjuk a népművelés napi gondjaiig. A világpolitikai összefüggések
éppúgy látókörébe tartoznak, mint a közösségi lét kialakításának buk-
tatói, az ideológiai harc primátusa mellett az egyéni létezés relatíve
kisebb horderejű kérdéseit sem tekinti lényegtelennek.

Írásait két, egymással összefüggő probléma mozgatja – s ezzel akár azt is leírtam, hogy kultúrpolitikánknak ez a két legfontosabb eleme. Az egyik: a szocialista művészet vezető erejébe, pozitív kiteljesedésébe vetett hit, melynek nevében hevesen vitatkozik például a „fekete sematizmus” képviselőivel, mondván: „a pusztá tagadás nem lehet egy világkép középponti értéke” (406.). A másik: a szocialista művészet és szemlélet primátusának összefüggése az emberi-közösségi-művészi szabadságfok növekedésével, amelynek nevében ironikusan megállapítja például a művészeti alkotóműhelyekről, hogy „jobbára száz százalékon felül teljesítik az „önállóságtervet”, de sokkal kevésbé a „felelősségtervet”; azt szeretnék, ha mind a kettőt száz százalékra teljesítenék” (421.). És ezért ostromozza a közömbösek legalább olyan hévvel, mint az adminisztratív eszközöket visszasíró kulturális féljelenségeket, illetve azok szószólóit.

Ebben a többfrontos harcban, mely – ismétlem: a marxizmus hegemóniájának kialakítása közben – a közösségi formákat és a közművelődési programot éppúgy érinti, mint az alkotók és a többi kultúrpolitikai munkás árnyaltabb megítélését, a legfontosabb hangsúly az építésre, tehát a folyamatra esik. Bár a kötet számos írása kész programtényként rögzít vitás kérdéseket – de ez az irányító szerepköréből érthető –, valamennyi tanulmány alaphangját fogalmazza meg A szabadság rendjéért című előadás:

„Hazánkban a fejlett szocializmus építését tűztük napirendre. A leggyakrabban a kifejezés első két tagját – a „fejlett szocializmus”-t – használjuk. Ennek nevében gyakran kérjük számon, mi megy rosszul, mi nincs jól. Már csak ezért is szükséges hangsúlyozni a harmadik szót: az építést, az aktív tevékenységet, amely feladatvállalást és -teljesítést jelent, egyben jelzi, hogy folyamatról van szó.” (339.)

Ha e könyv megállapításait is egy folyamat részének tekintem – márpedig erre közvetve maga a szerző buzdítja olvasóját –, akkor külön figyelmet érdemel, hogy az állandóság mellett szituatív történelmi változásokon mennek át bizonyos fogalmak e tíz évnyi szemle során. Ezt a szabadságfok fogalmánál már érintettem – most önkényes kiemeléssel egy személyesen is lényeges kérdésre térnék ki. Az értelmiség helyének és szerepének megítélésére.

Köteteket írtak már erről, s Aczél György szinte valamennyi megszólalásában különböző kifejtettségi formában ott találjuk e kérdés valamely vetületét. Csupán a kötet alapeszméjének, a kontinuitás és diszkontinuitás egységének szemszögéből tekintve is érthető és tettenérhető az értelmiség helyének módosulása – és ez a pozitív tendencia a Magyar Szocialista Munkáspárt egész tevékenységén belül mindenképp Aczél György nevéhez fűződik. Éppen a kötet „cselekményideje”,

tehát a hetvenes évtized alatt vált véglegessé az a váltás, mely a gyanakvó, nem elvi megítéléstől az őszinte, integráló kapcsolatig vezetett. Természetesen ezt a változást az objektív körülmények hozták létre – de tudjuk, e körülmények kialakításában nagyon nagy az egyén felelőssége is.

„Az értelmiségiek politikai állásfoglalását csakúgy, mint más társadalmi rétegekhez tartozókét, elsősorban teljesítményeik, alkotásuk, munkájuk alapján ítéljük meg. Természetesen nem érdektelen számunkra az értelmiségiek közvetlen megnyilatkozása a bel- és külpolitikai kérdésekben.” (97.) És később: „A pedagógusok, a közművelődésben dolgozók, a tudósok, a művészek cselekvő közreműködése nélkül nem érhetjük el céljainkat. Nagyon jól tudjuk, hogy a tudás ‚köztulajdonba vételéhez’ anyagi alapok kellene, de azt is tudjuk, hogy ezek önmagukban nem elegendők a fejlett szocialista társadalom felépítéséhez.” (493.) Az első idézet 1969-ből, a második 1975-ből való. A kettő együtt és a közte eltelt idő: az értelmiség valós helyi értéke a szocialista társadalomban.

Az általános politikai elveken túl persze az értelmiség szerepe sem állandó, legfőbb mozgásformái csak most vannak kialakulóban. A következő tíz évben ennek konkrét meghatározása lehet kultúrpolitikánk egyik legfontosabb feladata.

Aczél György könyve ez utóbbiról csak érintőlegesen szól. Mert írásai bármennyire is programokat, elveket fogalmaznak, saját vállalt világnézetének-ideológiájának megfelelően nem kívánnak csalhatatlan recepteket is adni. Tendenciákat rögzítenek, lehetőségekre hívják fel a figyelmet. A következő tíz év számára készítik a talajt.

Aczél György legkedvesebb költője József Attila lehet – oly gyakran idézi érvényes sorait. Tőle veszem e könyv jövőjének és utóéletének fogalmazását én is. Az elmúlt tíz év fejlődésének programjaként idézi az „Ehess, ihass, ölelhess, alhass” négy szólamú követelményét. Az idézet így folytatódik – József Attilánál: „... a mindenséggel mérd magad!” Ezzel a kiegészítéssel teljes az emberi-politikai program.

Reméljük, a következő tíz év – tíz évek – elegendő lesz a megközelítésére, s egyszer az elérésére is majd. (Gondolat, 1980)

BÁNYAI GÁBOR